

PEDAGOGIKADA AKADEMIK FAOLIYATNI BOSHQARUV SHAKLLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Maxkamov Ixtiyor Azizjonovich

TMC instituti Akademik faoliyatni boshqarish bo'limi bosh mutaxassisi

Ziyamova Madina Jaxongir qizi

TMC institute Pedagogikava psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik tizimda akademik faoliyatni boshqarish shakllari tahlil qilinadi hamda ularni takomillashtirish yo'llari o'rganiladi. Akademik boshqaruvda zamonaviy yondashuvlar, raqamli texnologiyalarning roli, o'qituvchining yetakchilik pozitsiyasi va o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash mexanizmlari muhokama qilinadi. Tizimli yondashuv asosida akademik faoliyatni samarali tashkil etishning usullari va ular bilan bog'liq dolzarb muammolar yoritilgan. Maqolada ilg'or xorijiy tajribalar bilan bir qatorda milliy ta'lim tizimi holati ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Akademik boshqaruv, pedagogik faoliyat, ta'lim tizimi, o'qituvchi, o'quvchi faolligi, innovatsion yondashuv, raqamli texnologiyalar, sifat monitoringi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarini samarali boshqarishga doir bir qator dolzarb muammolar mavjud. Ushbu muammolar, avvalo, jamiyat va iqtisodiy hayotdagi tezkor o'zgarishlarga bog'liq bo'lib, ularning ta'lim tizimiga bevosita ta'siri sezilmoqda. Aytish joizki, mavjud holatda boshqaruv tizimining eskirgan shakllari bilan zamonaviy talab va ehtiyojlarga javob berish tobora qiyinlashmoqda. Ana shu tafovut ta'lim sifatining pasayishiga olib kelmoqda.

Shunday ekan, ta'lim sifatini oshirish bo'yicha qilinadigan islohotlar, avvalo, boshqaruv tizimining zamon talablari asosida qayta ko'rib chiqilishidan boshlanishi lozim. Buning uchun birinchi navbatda boshqaruv sohasida faoliyat yuritayotgan kadrlarning malakasini oshirish va ularni zamonaviy bilimlar asosida qayta tayyorlash zarur bo'ladi. Zero, hozirgi davrda ta'lim muassasasini boshqarish — oddiy ma'muriy jarayon emas, balki yuqori darajadagi kompleks va integratsiyalashgan faoliyatdir.

Boshqaruvdagi asosiy muammolarni hal etish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyatga ega:

Boshqaruv tizimining tarkibiy qismlari, asosiy maqsadlari va funksiyalarini aniq belgilab olish;

Mavjud yutuq va tajribalarni puxta tahlil qilish, ularning foydali jihatlarini amaliyotga joriy etish;

Uzoq muddatli strategik rejalashtirish asosida kelgusidagi faoliyat yo'nalishlarini belgilash;

Ta'lim va tarbiya sifatini oshirishga qaratilgan zamonaviy, innovatsion metodlarni keng joriy etish;

Rivojlangan davlatlar tajribasidan foydalangan holda isloh qilingan, moslashuvchan ta'lim tizimini shakllantirish.

Shu o'rinda boshqaruv jarayoni doimo aniq va maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerakligi alohida ta'kidlanadi. Har qanday inson faoliyatining samaradorligi — avvalo, uning oldiga qo'yilgan maqsadning aniq va tushunarli bo'lishiga bog'liq. Maqsad faoliyat yo'nalishini, uning mazmuni va xarakterini belgilab beradi, bu esa o'z navbatida boshqaruvning sifatli amalga oshirilishiga xizmat qiladi.

Boshqaruv tizimi samaradorligini ta'minlash uchun quyidagi jihatlar muhimdir:

Har bir boshqaruv bo'g'inida aniq maqsadlarni belgilash umumiy tizimning yagona yo'nalishda ishlashiga asos yaratadi;

Boshqaruvchining o'z tizimi maqsadini chuqur anglab, uni jamiyatning umumiy manfaatlari bilan uyg'unlashtira olishi strategik yondashuvlarni ishlab chiqishda asosiy omil hisoblanadi;

Boshqaruv maqsadining mazmunini to'g'ri aniqlash, unga mos usul va vositalarni tanlash natijada optimal boshqaruv modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, boshqaruvning uzluksizligiga ham alohida e'tibor qaratish lozim. Ta'lim tizimi uzluksiz faoliyat yuritadigan murakkab ijtimoiy tizim bo'lib, uning har bir bo'g'ini o'zaro chambarchas bog'langan va yagona umumiy maqsad — komil insonni tarbiyalashga qaratilgan. Demak, har bir bo'g'inning vazifasi aniq belgilangan bo'lib, ular o'zaro uyg'unlikda faoliyat yuritganidagina ta'lim tizimining samaradorligi oshadi.

Ta'lim muassasalarida boshqaruv tizimini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biridir. Bunda rahbarlarning strategik fikrlash qobiliyati, tizimli rejalashtirish, innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanish hamda boshqaruvni insonparvarlik tamoyillari asosida olib borish zarur. Faoliyatga doir aniq maqsad, to'g'ri tanlangan vosita va uzluksizlik prinsipi asosida tashkil etilgan boshqaruv — barqaror va sifatli ta'lim garovidir.

Shuningdek, ta'lim tizimida akademik faoliyatni boshqarish pedagogik jarayonning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat o'quv dasturlarini samarali amalga oshirish, balki ta'lim sifatini oshirish va innovatsion yangiliklarni joriy etishda ham muhim rol o'ynaydi. Akademik faoliyatni boshqarish shakllari doimiy ravishda takomillashib borishi ta'lim tizimi barqaror rivojlanishining asosiy omilidir.

Akademik boshqaruv — bu ta'lim jarayonini rejalashtirish, nazorat qilish, baholash va takomillashtirishga qaratilgan faoliyatlar majmuidir. Uning asosiy shakllariga quyidagilar kiradi:

- Dars jarayonini rejalashtirish va monitoring qilish

- Ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarish
- O'quv dasturlarining mazmunini takomillashtirish
- Professor-o'qituvchilar faoliyatini baholash tizimi
- Talabalarning o'z-o'zini boshqaruv faoliyati (self-management)

Shuni ham aytish joizki, uzluksiz ta'lim tizimi zamonaviy pedagogikaning eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, unda ta'lim oluvchining har tomonlama rivojlanishi markaziy o'rinda turadi. Bu jarayonda shaxsning o'zini anglash, intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, axloqiy mezonlarni egallash va jamiyatda faol ishtirok etuvchi subyekt sifatida shakllanishi muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan, uzluksiz ta'lim faqatgina bilim berish jarayoni bo'lib qolmay, balki shaxsiy rivojlanish, mustaqil o'rganish, o'zini-o'zi tarbiyalash va o'zaro ta'sir madaniyatini shakllantirishni ham nazarda tutadi.

Mazkur tizimda shaxsiy rivojlanishni ta'minlovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

Mustaqil ta'lim – o'quvchining o'z bilimlarini o'zi izlab topishi, mustaqil tahlil qilishi va xulosa chiqarishga o'rganishi orqali yuzaga keladi;

O'zini-o'zi tarbiyalash – shaxsning ichki intizomi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida o'z ustida ishlashi;

Mustaqil ma'lumot izlash – raqamli asrda ta'lim oluvchilarning mustaqil axborot izlash, tahlil qilish va undan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini shakllantirish;

Rivojlanish va tarbiyaviy munosabatlar – o'quvchi, oila, ta'lim muassasasi, mahalla va tengdoshlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir asosida shaxsiy kamolotga erishish.

Bu omillar shaxsga ta'sir etuvchi asosiy muhitlar – oila, ta'lim muassasasi, mahalla va tengdoshlar orqali amalga oshadi. Har bir muhit o'ziga xos tarbiyaviy vazifani bajaradi va bu omillar o'rtasidagi uyg'unlik shaxsning ijtimoiylashuv jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida o'zaro ta'sir fenomeni alohida o'rin egallaydi. Bu jarayon nafaqat axborot almashinuvi va muloqot shaklida namoyon bo'ladi, balki insonning faoliyatga bo'lgan munosabati, hayotiy qarashlari va ijtimoiy ongining shakllanishida ham muhim vosita hisoblanadi.

O'zaro ta'sir – bu inson faoliyatining ijtimoiy shakli bo'lib, u shaxslar o'rtasidagi muloqot, o'zaro tushunish va ruhiy-emotsional yaqinlik orqali amalga oshadi. Bunday jarayonda:

- inson o'z shaxsiy xususiyatlarini, ehtiyoj va intilishlarini anglaydi;
- ijtimoiy guruhdagi o'z o'rnini va tutgan mavqeini aniqlaydi;
- o'zining qaysi ijtimoiy tizimga mansubligini tushunib yetadi.

Shuningdek, o'zaro ta'sir faqat shaxsning o'zini emas, balki muloqotda ishtirok etayotgan boshqa subyektlarni ham rivojlantiradi. Bu jarayon o'zaro anglashuv va bir-birining holatiga nisbatan empatiya shakllanishiga yordam beradi. Natijada, shaxslar

o'rtasida ijtimoiy, madaniy va axloqiy me'yorlar mustahkamlanadi, bu esa ta'lim va tarbiya jarayonining tabiiy tarkibiy qismiga aylanadi.

Ya'ni, uzluksiz ta'lim tizimi doirasida shaxsning mustaqil o'qish, o'zini-o'zi tarbiyalash, axborot bilan ishlash va ijtimoiy muhit bilan faol muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirish asosiy maqsadlardandir. Bu esa faqatgina rasmiy ta'lim doirasida emas, balki oila, mahalla, tengdoshlar va jamiyat bilan faol o'zaro hamkorlikda amalga oshadi. O'zaro ta'sir orqali shaxs nafaqat bilim oladi, balki ijtimoiy-tarbiyaviy jihatdan ham kamol topadi. Shu bois, ta'lim jarayonida o'zaro ta'sir madaniyati va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Shuningdek, ta'lim tizimida pedagogik jarayonni tashkil etish va samarali boshqarish, uni ishtirokchilar faoliyatini muvofiqlashtirish asosida amalga oshiriladi. Bunday tizimda pedagogik jarayonning har bir ishtirokchisi – o'qituvchi, ta'lim oluvchi, ota-ona va boshqa subyektlar – o'zaro ta'sir qiluvchi faol tomonlar sifatida ko'riladi. Bu esa subyekt-subyekt munosabatlariga asoslangan yondashuvning dolzarbligini belgilaydi.

Tizimli yondashuv nuqtai nazaridan, pedagogik jarayonlar quyidagi asosiy tamoyillar doirasida amalga oshirilishi lozim:

Subyekt-subyekt munosabatlariga asoslanganlik – pedagogik faoliyatda ishtirok etuvchi har bir tomonning teng huquqli va faol subyekt sifatida ishtirok etishi ta'lim jarayonining interfaolligini ta'minlaydi.

Maqsadga yo'naltirilganlik va izchillik – pedagogik jarayonning barcha bosqichlari o'zaro bog'liq, izchil va oldindan belgilangan maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

Majmuaviy yondashuv – ta'lim jarayoni turli komponentlar (mazmun, metodlar, vositalar, natijalar) majmuasidan iborat bo'lib, ular o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi tarzda faoliyat yuritadi.

Integrativlik – bu tamoyil ichki va tashqi omillarni (masalan, o'quv muhitining ijtimoiy, madaniy va texnologik jihatlarini) uyg'unlashtirish orqali ta'lim jarayonining doimiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tarkibiy bog'liqlik – pedagogik jarayon uzluksiz ta'lim tizimining alohida bo'g'ini sifatida, shu bilan birga, yagonalikni ifodalovchi yuqori darajadagi pedagogik tizim tarkibiga integratsiyalashgan holda faoliyat olib boradi.

Kommunikativlik – pedagogik tizim tashqi muhit bilan doimiy aloqada bo'lib, boshqa tizimlar bilan o'zaro ta'sir etadi. Bu esa ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Shu bilan birga, ta'lim tizimining samarali faoliyat yuritishi uchun pedagogik jarayonlar oldindan puxta rejalashtirilgan, ilmiy asoslangan va mavjud salohiyatga mos tarzda tashkil etilishi lozim. Bu jarayonlar asosiy (ta'lim-tarbiya) hamda yordamchi

(moddiy-texnik, tashkiliy-sharoit yaratish) qismlarga ajratiladi. Asosiy jarayonlar bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lsa, yordamchi komponentlar bu jarayonlarni amalga oshirish uchun zarur infratuzilma va imkoniyatlar bilan ta'minlaydi.

Yuqoridagi yondashuvlar va tamoyillarni hayotga tadbqiq qilish orqali pedagogik tizimda barqarorlik, samaradorlik va innovatsion yangilanishni ta'minlash mumkin. Bularning barchasi o'z navbatida, shaxsning har tomonlama kamol topishi va jamiyat ehtiyojlariga mos yetuk inson sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.¹

Xulosa qilib aytganda, akademik boshqaruv shakllarining takomillashtirilishi pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi. Bunda innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va pedagogik kompetensiyalar uyg'unligi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim sifati va raqobatbardoshligi aynan boshqaruv shakllarining zamonga mosligi bilan chambarchas bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Назаров Ш.Ш. “Педагогическое управление в условиях цифровой трансформации образования” — Тошкент, 2021.
2. Юнусов И.А. “Ta'lim jarayonida boshqaruv samaradorligi” // O'zbekiston pedagogik jurnali, 2022.
3. Каримова Д.А. “Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning o'z-o'zini boshqaruv faolligini rivojlantirish”, Toshkent, 2023.
4. Abdurahmonova G.X. “Oliy ta'limda akademik erkinlik: nazariy va amaliy yondashuvlar” // Oliy ta'lim jurnali, 2024.

¹ Abdurahmonova G.X. “Oliy ta'limda akademik erkinlik: nazariy va amaliy yondashuvlar” // Oliy ta'lim jurnali, 2024.